

บทที่ 5

สรุปผลการศึกษา อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาในครั้งนี้ มุ่งศึกษาสภาพการจัดการเรียนการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษาในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง โดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาดังนี้

1. เพื่อศึกษาสภาพการจัดการเรียนการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษาของครูผู้สอน
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการจัดการเรียนการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษาของครูผู้สอน

กลุ่มประชากรที่ใช้ในการศึกษานี้ เป็นครูผู้สอนในระดับประถมศึกษา ในโรงเรียนสังกัดสำนักงานการประถมศึกษา อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง ปีการศึกษา 2542 จำนวน 125 คน เลือกกลุ่มตัวอย่างโดยวิธี Simple Random Sampling จากนั้นจึงทำการเก็บข้อมูลเพื่อนำมาวิเคราะห์ได้ข้อมูลกลับคืน 125 ชุด คิดเป็นร้อยละ 100

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษานี้ เป็นแบบสอบถาม จำนวน 1 ฉบับ มี 4 ตอน ดังนี้

- ตอนที่ 1 แบบทดสอบความรู้ความเข้าใจด้านสิ่งแวดล้อมศึกษาของครูผู้สอน จำนวน 20 ข้อ
- ตอนที่ 2 แบบวัดเจตคติของครูผู้สอนที่มีต่อการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษา จำนวน 30 ข้อ
- ตอนที่ 3 แบบสอบถามกระบวนการบริหารงานวิชาการของผู้บริหารโรงเรียน
- ตอนที่ 4 แบบสอบถามกระบวนการจัดการเรียนการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษาของครูผู้สอน

การวิเคราะห์ข้อมูล สำหรับการศึกษานี้ ใช้ค่าแจกแจงความถี่ ค่าร้อยละ และการทดสอบสมมติฐาน วิเคราะห์โดยใช้ค่า Chi-square

สรุปผลการศึกษา

1. ครูผู้สอนมีการจัดการเรียนการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษาตามกระบวนการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษา คิดเป็นร้อยละ 91.2 โดยดำเนินการสอนตามกระบวนการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษา ดังนี้

1.1 การศึกษาและวิเคราะห์หลักสูตร ครูผู้สอนมีการศึกษาและวิเคราะห์หลักสูตรสิ่งแวดล้อมศึกษา คิดเป็นร้อยละ 84.8

1.2 การกำหนดเนื้อหาสิ่งแวดลอมศึกษา ครูผู้สอนส่วนใหญ่ได้กำหนดเนื้อหาที่ใช้ทำการสอน โดยการนำประเด็นปัญหาด้านสิ่งแวดลอมของชุมชนและท้องถิ่นมาจัดทำแผนการสอนให้สอดคล้องกับจุดประสงค์ของหลักสูตรสิ่งแวดลอมศึกษาในระดับประถมศึกษา คิดเป็นร้อยละ 80.8

1.3 การเลือกใช้วิธีการสอนและสื่อการสอนสิ่งแวดลอมศึกษาครูผู้สอนส่วนมากใช้วิธีการสอนสิ่งแวดลอมศึกษา โดยการบูรณาการเข้ากับกลุ่มวิชาอื่น มีการนำนักเรียนศึกษาสภาพแวดลอมของโรงเรียนและชุมชน และการนำวัสดุที่มีในท้องถิ่นมาทำสื่อการสอนอย่างง่าย

1.4 การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรการเรียนการสอนสิ่งแวดลอมศึกษา ครูผู้สอนมีการจัดกิจกรรมด้านสิ่งแวดลอมที่จัดขึ้นตามโอกาสที่สำคัญ และมีการจัดกิจกรรมสร้างนิสัยด้านสิ่งแวดลอมใน โรงเรียนอย่างสม่ำเสมอ

1.5 การวัดผลและประเมินผลการสอนสิ่งแวดลอมศึกษา ครูผู้สอนส่วนมาก มีการวัดผลตามจุดประสงค์ของหลักสูตรในแบบ ป.02 โดยใช้วิธีการสังเกตพฤติกรรมและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของนักเรียน แต่มีการนำผลการประเมินผลไปปรับปรุงการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในระดับปานกลาง

2. ความรู้ความเข้าใจด้านสิ่งแวดลอมศึกษาของครูผู้สอนผลการศึกษาพบว่า ครูผู้สอนส่วนมากมีความรู้ความเข้าใจด้านสิ่งแวดลอมศึกษาในระดับปานกลางค่อนข้างมาก

1. เจตคติของครูผู้สอนที่มีต่อการสอนสิ่งแวดลอมศึกษาจากการศึกษาพบว่า ครูผู้สอนส่วนมากมีเจตคติที่ดีต่อการสอนสิ่งแวดลอมศึกษา

2. กระบวนการบริหารงานวิชาการของผู้บริหารโรงเรียน จากการศึกษา พบว่า ครูผู้สอนมีความคิดเห็นว่าคุณบริหารโรงเรียนมีกระบวนการบริหารงานวิชาการเหมาะสมในระดับปานกลาง ผู้บริหาร โรงเรียนมีการวางแผนงานวิชาการในระดับมาก แต่ยังจัดครูผู้เข้าสอนสิ่งแวดลอมศึกษา ไม่เหมาะสม ขาดการนิเทศภายใน การสนับสนุนการสอนอยู่ในระดับปานกลาง และยังไม่มีการประเมินผลการสอนสิ่งแวดลอมศึกษาของครูผู้สอน

สรุปผลการทดสอบสมมุติฐาน

1. ครูผู้สอนมีการจัดการเรียนการสอนสิ่งแวดลอมศึกษา ตามกระบวนการสอนสิ่งแวดลอมศึกษา

2. ครูผู้สอนที่มีความรู้ความเข้าใจด้านสิ่งแวดลอมศึกษาต่างกัน มีการจัดการเรียนการสอน สิ่งแวดลอมศึกษาแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 แสดงว่า ระดับความรู้ความเข้าใจของครูผู้มีอิทธิพลต่อการจัดการเรียนการสอนสิ่งแวดลอมศึกษาของครูผู้สอน

3. ครูผู้สอนที่มีเจตคติต่อการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษาต่างกันมีการจัดการเรียนการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษาไม่แตกต่างกัน ซึ่งไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 แสดงว่า เจตคติของครูไม่มีอิทธิพลต่อการจัดการเรียนการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษา

4. ครูผู้สอนที่มีผู้บริหาร โรงเรียนที่ใช้กระบวนการบริหารงานวิชาการต่างกัน จะมีการจัดการเรียนการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษาแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 แสดงว่ากระบวนการบริหารงานวิชาการของผู้บริหาร โรงเรียนมีอิทธิพลต่อการจัดการเรียนการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษาของครูผู้สอน

อภิปรายผลการศึกษา

1. สภาพการจัดการเรียนการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษาของครูผู้สอน จากข้อค้นพบครูส่วนมากมีการจัดการเรียนการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษาตามกระบวนการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษา โดยครูผู้สอนได้นำประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในชุมชนและท้องถิ่นมากำหนดเป็นเนื้อหาการเรียนการสอน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ได้กำหนดมาตรฐานสิ่งแวดล้อมศึกษาในโรงเรียนไว้ 2 ประการ คือ

มาตรฐานที่ 1 นักเรียนมีความตระหนักและสำนึกในการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน

มาตรฐานที่ 2 วิถีชีวิตของสมาชิกในโรงเรียนเอื้อต่อการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างถาวร (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2538, ก : 6 และ 13) และ สอดคล้องกับหลักการจัดสิ่งแวดล้อมศึกษาในสถานศึกษาในโรงเรียนให้ประสบผลสำเร็จและสามารถแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมได้อย่างต่อเนื่อง

1. นำปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในสถานศึกษาและชุมชนมาดำเนินการแก้ไข
2. ให้ผู้เรียนหรือผู้ร่วมกิจกรรมแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นด้วยการปฏิบัติจริง
3. ให้เป็นกิจกรรมที่ร่วมคิด ร่วมทำ ถ้าเป็นระบบกลุ่มได้จะเป็นสิ่งที่ดีอย่างยิ่ง
4. เป็นกิจกรรมที่มีความหมายต่อตัวผู้เรียน ผู้ลงมือทำ ชุมชน ประเทศชาติ และ โลก
5. ให้ผู้ทำกิจกรรมเกิดความตระหนักและเกิดความภาคภูมิใจที่ได้ทำประโยชน์แก่ตนเองและส่วนรวม

ในการดำเนินการตามเกณฑ์มาตรฐานสิ่งแวดล้อมศึกษาในโรงเรียนนั้น ทุกโรงเรียนจะต้องดำเนินการโดยการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และมีการประเมินผลการดำเนินการตามเกณฑ์มาตรฐานทุกปีการศึกษา ซึ่งเป็นการกระตุ้นให้ครูผู้สอน และผู้เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษามีการพัฒนาการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างสม่ำเสมอ

2. ด้านความรู้ความเข้าใจเรื่องสิ่งแวดล้อมศึกษาของครูผู้สอนจากข้อค้นพบครูผู้สอนจากข้อค้นพบ ครูผู้สอนส่วนมากมีความรู้ความเข้าใจด้านสิ่งแวดล้อมศึกษาอยู่ในระดับปานกลาง ทั้งนี้หลักสูตรสิ่งแวดล้อมศึกษาได้ถูกบรรจุในหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2527 และหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 (ฉบับปรับปรุง 2533) ซึ่งการนำหลักสูตรไปปฏิบัติในระดับโรงเรียนนั้น ครูผู้สอนจะได้รับการพัฒนาในด้านความรู้ความเข้าใจในการจัดการเรียนการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษา ทั้งในจุดมุ่งหมาย หลักการของสิ่งแวดล้อมศึกษา แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เทคนิควิธีการสอน และการวัดผลประเมินผลการเรียนการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของประภาพรรณ เสงี่ยมวงศ์ และคณะ (2540) ที่ระบุว่า ครูผู้สอนมีการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษาในด้านการใช้เทคนิคการสอนมากที่สุด และมีการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรสิ่งแวดล้อมศึกษา โดยการให้นักเรียนปลูกไม้ดอกไม้ประดับมากที่สุด ทั้งนี้การจัดกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมนั้นเพื่อให้โรงเรียนผ่านเกณฑ์มาตรฐานสิ่งแวดล้อมศึกษาในโรงเรียน

ครูผู้สอนที่มีความรู้ความเข้าใจด้านสิ่งแวดล้อมศึกษาดังกล่าว มีการจัดการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษาแตกต่างกัน เนื่องจากการเรียนการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษาเป็นกระบวนการให้การศึกษาอย่างมีระบบและแบบแผนในการพัฒนาความรู้ เจตคติ ความสำนึก ความรู้สึก ทักษะ เพื่อให้เกิดการคิดเป็น และแก้ปัญหาเป็น ดังนั้นครูผู้สอนจำเป็นต้องมีความรู้และความเข้าใจ ทั้งวิธีการสอน และเนื้อหาวิชา ให้กลมกลืนกับความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน (รวีวรรณ ชินะตระกูล, 2540 : 81) สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ตระหนักถึงความจำเป็นในการพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ความเข้าใจและมีศักยภาพในด้านการจัดการเรียนการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษาเป็นอย่างดี

3. เจตคติของครูผู้สอนที่มีต่อการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษา

จากข้อค้นพบครูผู้สอนส่วนมากมีเจตคติที่ดีต่อการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษา อาจเป็นเพราะว่าครูผู้สอนระดับประถมศึกษาในพื้นที่อำเภอแม่เมาะซึ่งเป็นพื้นที่ที่ประสบกับปัญหาสิ่งแวดล้อมหลายประการ เช่น ปัญหามลพิษทางอากาศจากโรงเรียนไฟฟ้าแม่เมาะ ปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า ปัญหาการใช้ที่ดิน เป็นต้น ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้เป็นสิ่งเร้าหรือตัวกระตุ้นให้ครูผู้สอนเกิดความตระหนักในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นรอบตัว ในขณะที่เดียวกันหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 และหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2523) ได้กำหนดให้มีการเรียนการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษาตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 โดยมีจุดมุ่งหมายให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจสภาพแวดล้อม และเพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้เรียนและของสังคมอันเป็นเป้าหมายสูงสุด ซึ่งต้องอาศัยกระบวนการทางการศึกษาที่บนความเชื่อที่ว่า ผู้สอนสามารถจะ

ปลูกฝังพฤติกรรมของมนุษย์ได้ ถ้าผู้สอนสามารถที่จะจัดกิจกรรมหรือประสบการณ์ในการเรียนวิชาสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสมกับเนื้อหา เหมาะสมกับความรู้และความสนใจของผู้เรียน (วินัย วีระวัฒน์ และบานชื่น สีสันพอง, 2539, : 114) ด้วยเหตุนี้ครูผู้สอนในโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาขอนแก่น จึงได้รับการพัฒนาในด้านการจัดการเรียนการสอน สิ่งแวดล้อมศึกษาอย่างต่อเนื่อง เป็นผลให้ครูผู้สอนมีเจตคติที่ดีต่อการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษาอันประกอบด้วย ความรู้ความเข้าใจในกระบวนการจัดการเรียนการสอน ความตระหนักในบทบาทหน้าที่ของครูผู้สอน และพฤติกรรมการสอนของครูผู้สอนเอง (ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, 2539 : 210-211)

ครูผู้สอนที่มีเจตคติต่อการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษาต่างกัน มีการจัดการเรียนการสอนไม่แตกต่างกัน ทั้งนี้ครูผู้สอนที่ขาดองค์ประกอบของเจตคติทางด้านความรู้ความเข้าใจ แต่มีความตระหนักถึงความจำเป็นในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม ก็จะมี ความพยายามที่จะจัดการเรียนการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษาให้ถูกต้องตามหลักการสอน ซึ่งเป็นเจตคติด้านพฤติกรรมการปฏิบัติหรืออาจจะเป็นลูกบั้งคับ โดยหน้าที่ของครูผู้สอนที่จะต้องพยายามพัฒนาการเรียนการสอนของตนเองให้ดีที่สุด ประการสำคัญการจัดการเรียนการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษา เป็นสิ่งที่สังคมทุกระดับให้ความสำคัญอย่างมาก ครูประถมศึกษาซึ่งเป็นบุคคลที่สำคัญที่สุดที่สังคมให้ความคาดหวังว่าจะสามารถใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือสร้างนักเรียนให้มีพฤติกรรมที่พึงประสงค์ทางด้านสิ่งแวดล้อม คือให้ผู้เรียนมีจิตสำนึกและความตระหนักในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดังนั้นถึงแม้ว่าครูบางคนอาจจะมีเจตคติที่ไม่ดีหรือไม่เห็นด้วยต่อการจัดการเรียนสิ่งแวดล้อมศึกษา แต่เมื่อสังคมใหญ่ถือว่าเป็นหน้าที่ที่จะต้องรับผิดชอบ และครูส่วนใหญ่ในสังคมมีเจตคติที่ดีต่อการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษา ย่อมทำให้ครูที่ไม่เห็นด้วยคล้อยตามได้ เพื่อให้ตนเองได้รับการยอมรับในสังคมของครูมากขึ้นก็ได้

4. กระบวนการบริหารงานวิชาการของผู้บริหารโรงเรียน

ผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษาส่วนมาก มีกระบวนการบริหารงานวิชาการ เหมาะสมในระดับปานกลาง การบริหารงานวิชาการในโรงเรียนประถมศึกษานั้น สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ได้กำหนดกระบวนการบริหารซึ่งประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ

1. การศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการ
2. การวางแผน
3. การดำเนินการตามแผน
4. กระประเมินผล

(สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2528 : 3-6)

จากการศึกษาพบว่า ผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา อำเภอแม่เมาะ มีการวางแผนงานวิชาการโรงเรียนอยู่ในระดับมาก แต่ผู้บริหารโรงเรียนส่วนมากไม่สามารถจัดครูเข้าทำการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษาโดยเฉพาะซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของมลิวัลย์ ตั้งถวัลย์ (2536) ทั้งนี้เนื่องจากโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติส่วนมากมีอัตรากำลังครูพอดีกับจำนวนห้องเรียน และการจัดสรรกำลังครูให้แก่โรงเรียนนั้น ไม่ได้จัดสรรตามความต้องการของโรงเรียน ครูผู้สอนส่วนใหญ่จึงต้องรับผิดชอบ ทำการสอนทุกกลุ่มวิชา ซึ่งมักเกิดปัญหาทำให้ครูผู้สอนขาดความชำนาญในการสอนในกลุ่มวิชาที่ตนเองไม่มีความชำนาญแต่ผู้บริหารโรงเรียนส่วนมากได้พยายามแก้ปัญหาโดยการพัฒนาบุคลากร ด้วยการสนับสนุนให้เข้ารับการศึกษอบรมด้านสิ่งแวดล้อมศึกษาที่หน่วยงานต่าง ๆ จัดขึ้น และผู้บริหารส่วนมากได้จัดหาเอกสาร ตำรา ด้านสิ่งแวดล้อมศึกษาให้ครูผู้สอนศึกษาเพิ่มเติม ในด้านกรณีศึกษาภายในโรงเรียนผู้บริหารโรงเรียนมีการนิเทศภายในอยู่ในระดับน้อย อาจเป็นเพราะผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา มีภาระกิจที่จะต้องปฏิบัติมาก และโรงเรียนประถมศึกษาส่วนมากไม่มีผู้ช่วยผู้บริหารหรือผู้รับผิดชอบงานต่าง ๆ โดยเฉพาะ ทำให้มีเวลาทำการนิเทศน้อย และขาดเครื่องมือในการนิเทศ ครูไม่ยอมรับการนิเทศน้อย และขาดเครื่องมือในการนิเทศ ครูไม่ยอมรับการนิเทศจากบุคลากรภายในโรงเรียน (ประสก พ่อล้วน, 2530) ดังนั้น การดำเนินการนิเทศภายในโรงเรียน จึงดำเนินการ โดยการเชิญผู้ที่มีความรู้ความสามารถด้านการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษา จากภายนอกมาให้การช่วยเหลือ สนับสนุน มากกว่าการชี้แนะ หรือสั่งการ เช่น เชิญศึกษานิเทศก์อำเภอหรือครูวิชาการประจำศูนย์วิชาการกลุ่มโรงเรียน หรือการไปศึกษาดูงาน การจัดการเรียนการสอนของครูที่ได้รับการยอมรับว่าประสบความสำเร็จในการจัดการเรียนการสอน

ครูผู้สอนที่มีผู้บริหารโรงเรียนใช้กระบวนการบริหารงานวิชาการต่างกัน มีการจัดการเรียนการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษาแตกต่างกัน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ งานวิชาการ เป็นงานหลักของการบริหารโรงเรียน ถือว่าเป็นงานที่สำคัญที่สุด แต่การที่โรงเรียนจะสามารถทำหน้าที่นี้อย่างสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อผู้บริหารโรงเรียนให้ความสำคัญแก่งานวิชาการ (บันลือ พฤษะวัน, 2525) เพราะผู้บริหารโรงเรียนจะต้องดำเนินการแสวงหาปรัชญา และวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาของโรงเรียนให้ชัดเจน เพื่อเป็นแนวทางที่จะปฏิบัติให้บรรลุเป้าหมาย ผู้บริหารจะต้องเป็นผู้นิเทศ แนะนำครูให้สามารถพัฒนาการจัดการเรียนการสอนของตนเองได้ ดังนั้นกระบวนการบริหารงานวิชาการของผู้บริหารโรงเรียนจึงเป็นสิ่งสำคัญและมีอิทธิพลโดยตรงต่อการจัดการเรียนการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษาของครูผู้สอน

ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

1. จากการศึกษาพบว่าผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษายังมีการนิเทศ ติดตาม และประเมินผลการจัดการเรียนการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษาในระดับต่ำ ดังนั้นผู้บริหารโรงเรียนควรร่วมมือกับครูผู้สอน คณะกรรมการโรงเรียน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับอำเภอ จังหวัด จัดทำแผนพัฒนาการเรียนการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษาตามความต้องการของท้องถิ่น และสอดคล้องกับนโยบายของโรงเรียนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

2. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการเรียนการสอน ควรมุ่งพัฒนาครูผู้สอนสิ่งแวดล้อมศึกษา ให้มีความรู้ความชำนาญในการจัดการเรียนการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษา เช่น การสอนที่เน้นกระบวนการสร้างนิสัย การสอนด้วยวิธีการศึกษา เป็นต้น

3. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานบุคลากร ควรมีการเตรียมบุคลากรที่ทำการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษาในโรงเรียนประถมศึกษาให้พอเพียง เพราะโรงเรียนประถมศึกษาไม่มีศักยภาพในการสรรหาบุคลากรได้ตามความต้องการของโรงเรียน

4. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักสูตร ควรส่งเสริมและพัฒนาผู้บริหารโรงเรียนครูผู้สอนให้สามารถสร้างและพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นในกลุ่มวิชาที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างหลักสูตรแบบบูรณาการ ทั้งนี้เพื่อให้ตอบสนองความต้องการของผู้เรียนและท้องถิ่น และเพื่อประสิทธิภาพของการสอนของครูผู้สอนได้

5. หน่วยงานที่อยู่ระดับสูงกว่าโรงเรียน ควรให้ความสำคัญและส่งเสริมยกย่องผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้สอนที่ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ในการจัดการเรียนการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษาได้ถูกต้องตามกระบวนการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษา เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงาน และเป็นการกระตุ้นให้มีความตั้งใจในการปฏิบัติงานด้านสิ่งแวดล้อมศึกษา

ข้อเสนอแนะในการทำการศึกษครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษารูปแบบการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษาในระดับประถมศึกษาที่เหมาะสมกับสภาพปัญหา และความต้องการของท้องถิ่น

2. ควรมีการศึกษาประสิทธิภาพการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษาของครูผู้สอนในโรงเรียนประถมศึกษา โดยการศึกษาจากพฤติกรรมด้านสิ่งแวดล้อมของนักเรียน